

Pionjären som lärde filmen att känna

Berättelse

En barndom mellan två världar

Victor Sjöström föddes 1879 i Värmland, men hans uppväxt blev allt annat än enkel. Som litet barn flyttade familjen till New York, där fadern drev affärsverksamhet. När modern dog var Victor bara sju år, och åren som följde präglades av en sträng far och en otrygg tillvaro. Som ung återvände han ensam till Sverige och fattade ett beslut som gick emot faderns vilja: han skulle bli skådespelare. Valet innebar osäkerhet och fattigdom, men också frihet att forma sitt eget liv.

Filmen som ny konstform

Under flera år turnerade Sjöström med teatersällskap, ofta under knappa förhållanden. När den nya filmkonsten slog igenom i början av 1900-talet såg han genast dess möjligheter, vilket få av hans samtida gjorde. År 1912 regisserade han sin första film, och tillsammans med Mauritz Stiller kom han att bli den ledande gestalten inom det som senare kallades den svenska stumfilmens guldålder.

Det som skilde Sjöström från mängden var att han lät naturen bära berättelsen. Hav, snö och karga landskap blev inte bara bakgrund utan en del av handlingen, vilket gav filmerna en känslomässig tyngd som var ovanlig för tiden. Flera av verken byggde på romaner av nobelpristagaren Selma Lagerlöf. Höjdpunkten kom 1921 med *Körkarlen*, där Sjöström använde tekniska lösningar som fick genomskinliga gestalter att glida fram över duken. Filmen räknas ännu i dag som ett av stumfilmens mästerverk, och dess bildspråk har inspirerat regissörer långt efter hans död.

Hollywood och hemkomsten

Ryktet om den svenske mästaren nådde USA, och 1923 reste Sjöström till Hollywood. Där arbetade han under det amerikaniserade namnet Victor Seastrom, eftersom hans efternamn var svårt för publiken. Han regisserade flera uppmärksammade filmer, bland annat *Stormen* (1928), en intensiv skildring av en kvinna i öknens obarmhärtiga miljö. När ljudfilmen slog igenom förändrades dock villkoren. Sjöström, som behärskade det tysta bildberättandet till fulländning, kände sig främmande inför den nya tekniken. Å ena sidan hade han makten och erfarenheten; å andra sidan hörde hans konst en epok till som höll på att ta slut. År 1930 återvände han till Sverige.

En sista, oväntad triumf

Resten av livet ägnade Sjöström främst åt skådespeleriet. Hans största ögonblick kom oväntat sent. År 1957, nästan 78 år gammal, gestaltade han professor Isak Borg i Ingmar Bergmans *Smultronstället*. I rollen som en åldrad man som under en bilresa konfronteras med sitt eget livs misslyckanden visade Sjöström en återhållen sorg som grep publiken världen över. Att en av filmkonstens första stora regissörer avslutade sin bana som skådespelare i en modern klassiker säger något om hans plats i historien.

Victor Sjöström dog 1960. Han efterlämnade inte bara ett stort verk, utan också insikten att filmen kunde vara konst – något som kändes, inte bara sågs. Följaktligen brukar han räknas som en av de regissörer som lärde det nya mediet att uttrycka djupa mänskliga känslor.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
präglas av	formas och påverkas starkt av något
tillvaro	livet och hur man har det
samtida	personer som lever under samma tid
guldålder	en period då något är som bäst och rikast
karg	hård, naken och fattig på växtlighet
känslomässig tyngd	förmåga att väcka starka känslor
bildspråk	det sätt en film berättar genom bilder
amerikaniserad	ändrad så att den passar amerikanska förhållanden
obarmhärtig	hård och utan medkänsla
behärska	kunna mycket väl
epok	en längre tidsperiod i historien
konfronteras	tvingas möta något svårt
återhållen	dämpad, inte öppet visad
efterlämna	lämna kvar efter sin död

Läsförståelsefrågor

- Hur kan man bäst beskriva Sjöströms uppväxt?
 - trygg och bekymmersfri
 - orolig och präglad av förlust
 - rik och privilegierad
- Vad var ovanligt med hur Sjöström använde naturen i sina filmer?
 - han undvek att filma utomhus
 - landskapet blev en del av själva handlingen
 - han filmade bara i studio
- Varför arbetade Sjöström under namnet Victor Seastrom i USA?
 - för att dölja att han var svensk
 - för att hans namn var svårt för den amerikanska publiken
 - för att han hade en bror med samma namn
- Vad gjorde att Sjöström lämnade Hollywood?
 - han fick sluta efter en konflikt
 - ljudfilmen passade inte hans sätt att berätta
 - han ville bli teaterchef i Sverige
- Vilken roll spelade Sjöström i *Smultronstället*?
 - en ung läkare i början av sin karriär
 - en gammal professor som möter sitt livs misslyckanden
 - en regissör som spelar sig själv
- Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 - Sjöström såg tidigt vilka möjligheter filmen hade.
 - Flera av hans filmer byggde på böcker av Selma Lagerlöf.
 - Sjöström kände sig hemma och trygg i ljudfilmens värld.
 - Sjöström gjorde sin sista film i Italien.
- Förklara med egna ord varför *Körkarlen* anses vara så betydelsefull. (öppet svar)
- Vad menas i texten med att Sjöström "lät naturen bära berättelsen"? (öppet svar)
- Texten säger att Sjöströms sista stora triumf kom "oväntat sent". Varför kan det ha känts oväntat?
- I sista stycket står att Sjöström lärde filmen att uttrycka "djupa mänskliga känslor". Vad innebär det att han räknas som pionjär?
- Vilken bild av Sjöström som människa får du av texten? Ge exempel. (öppet svar)

12. Vad tror du författaren vill att läsaren ska känna eller tänka efter att ha läst texten?

Diskussionsfrågor

- Sjöström vägrade anpassa sig helt till ljudfilmen och valde i stället en annan väg. När är det rätt att hålla fast vid sitt eget, och när är det klokare att anpassa sig?
- Texten beskriver hur naturen blir en del av berättelsen. Hur påverkar miljön och platsen de berättelser du själv tycker om?
- Sjöström räknas som en pionjär. Vilka pionjärer inom konst, teknik eller samhälle beundrar du, och varför?
- Hans största erkännande kom mot slutet av livet. Vad säger det om hur vi mäter framgång?
- **Skriv (6–8 meningar):** Skriv om en person, känd eller okänd, som du tycker har vågat gå sin egen väg. Beskriv vad personen gjorde, vilka hinder hon eller han mötte, och varför du beundrar valet.